

Szemle

Wirágh András¹

HOMOGEN–HETEROGEN TEREK ÉS TÉRKÉPEK²

– KUTASY Mercédesz. *Párduc márványlapon: Barangolások a latin-amerikai irodalom és művészet határterületein*. Budapest: Jelenkor Kiadó, 2019, 247 lap –

Valamiféle euroatlanti gőg (vagy a tudatlanság?) tehet róla, hogy a latin-amerikai irodalmat a nemzeti irodalmak kategóriáján és keretein túl egyetlen megbonthatatlan tömbként kezeljük. Etikusan Miguel Ángel Asturiast, Alejo Carpentiert, Carlos Fuenteset, Juan Carlos Onettit vagy Juan Rulfót szimplán latin-amerikai szerzőként kezelünk, elfeledve, hogy ők elsősorban Guatemala, Kuba, Mexikó és Uruguay irodalmait gazdagították írásműveikkel? Vajon egy chilei olvasó számára a német, a lengyel és az orosz szerző hasonlóképpen „csak” európai szerzőként van számon tartva?

Tegyük hozzá: a latin-amerikai országok közel kétharmadában közös nyelv, a spanyol, európai mértékkel felfoghatatlan könnyedségeket okoz: Mario Vargas Llosát éppúgy megértik Chilében, mint Roberto Bolañót Peruban. Ez a relatíve korlátlan állapot eredményezheti, hogy egy, a térségből származó sztáriró latin-amerikaként címkézve toborozhat olvasókat a világ minden tájáról. Újabban a 2003-ban elhunyt Bolañóra igaz ez leginkább, aki – sok más szerzőhöz hasonlóan – halála után vált világhírű íróvá. Ebben elvülhetetlen érdeme volt az angol fordításoknak, amelyekre a kisebb nyelvi kultúrák is ráakaszkodtak. Magyarul 2020-ig hét Bolaño-könyv jelent meg, az utolsó három, köztük a főműnek tartott, lexikonméretű 2666, Kutasy Mercédesz fordításában.

Az ELTE Spanyol Nyelvi és Irodalmi Tanszékének oktatója a 2000-es évek közepétől rendszeresen fordít spanyolból, 2016-ban monográfiája jelent meg a Murciai Egyetem gondozásában, amely két kubai író, Virgilio Piñera és Guillermo Cabrera Infante kisprózájának nyelvi és képi aspektusaival foglalkozott (*Interrogando imágenes. Lo visual y lo verbal en la narrativa breve de Virgilio Piñera y Guillermo Cabrera Infante*). Első magyar nyelvű kötetével elnyerte a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Modern Magyar Irodalmi Osztálya által alapított Erdődy Edit-díjat.

A *Párduc márványlapon* című kötet, alcíme (*Barangolások a latin-amerikai irodalom és művészet határterületein*) alapján barangolásra hívja olvasóit. Ha ez nem is

¹ A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet Modern Magyar Irodalmi Osztályának posztdoktori ösztöndíjas tudományos munkatársa.

² A recenzió a koronavírus miatt elrendelt veszélyhelyzet napjaiban lelt végső formájára. Alapjait az Erdődy-díj 2020. február 18-ai kiosztásakor elmondott laudáció szövege adta.

számít újdonságnak egy esszékötet kapcsán, a megvalósítás, vagy ha úgy tetszik, a barangolás mikéntje, jobban mondva tere, újszerűnek hat.

A *Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* bizonytalan eredetű szóként tünteti fel a 'barangol' igét. Mint olvasható, a szónak köze lehet a *ballagáshoz*, a *bandukolás*-hoz vagy a *csatangoláshoz*, miközben valahol mélyen a *borongás* nem éppen vidám és önfeledt tapasztalatát is hordozza. Az már a kötet első írásaiból kiviláglik, hogy a szerző ismert terepen jár, azaz nem csatangol, motiváltan teszi meg útját, azaz nem bandukol, és – talán saját maga, talán az olvasók szórakoztatására – gyakorta változtatja a tempót, azaz nem ballag az általa lekerekített intermedialis térben, hiperrealista képzőművészeti alkotások, kötetborítók, fiktív szövegek, térképek, kiállítási katalógusok, nem megvalósult (mert olykor nem megvalósítható) ötletekről szóló dokumentumok között. Ezzel együtt, ha nem is elsősorban a vidámságra vagy az önfeledt állapotra asszociálunk a sokszor zsigerrealista témák és megállapítások kapcsán, Kutasy barangolásaiban elhomályosul az eredeti szóárnyalat. Persze lehet, hogy ennek oka a bejárásra alkalmassá tett tér alapvető minőségében rejlik.

„Ne feledjék, hogy mindaz, ami itt van, ebben a világban – mondta Gabriel García Márquez egy 1999-es párizsi szemináriumon – a szívátültetésektől kezdve Beethoven vonósnégyeseiig, már megvolt az alkotóik fejében, mielőtt a valóságban is meglelt volna.”³ A kötet Attalai Gábor képzőművész soha meg nem valósított alkotásának címét viseli. Az alkotást úgy kell elképzelnünk, ahogy írva vagyon, és ahogy ez a könyv borítóján először, értelemszerűen nem a szerzői intenció értelmében, de megvalósult. A megálmodott, de csak vázlatokban megkonstruált mű, amely bizarr kerülőutakon optikailag észlelhetővé, értelmezhetővé válik, vagy a megkonstruált műalkotás, amelynek műalkotás-voltával első pillantásra nem is szembesülhetünk, hiszen gyanútlanul már részeivé is váltunk, két olyan vezérmotívuma Kutasy írásainak, amelyek egyúttal fogódzókat, tájékozódási pontokat is nyújthatnak a könyv tükörlabirintusában. Bár a kiállítóterbe zárt csúcsragadozó a kiadvány gazdag asszociációs hálózatának kiemelt csúcspontja, elősegíti a kötet mint játéktér megképződését is. Ha elfogadjuk, hogy a befogadás a mitikus *amphisz-baina*, a kétfejű kígyó képével is szimbolizálható, a láncrea vert kiállítási tárgyban kis túlzással magunkra is ráismerhetünk, már amennyiben helyet adunk Borges mitikus nagyításának, miszerint: „Bent rekedtél. Nem lesz ajtó soha. / Ez az erőd a világegyetem, / nem szimmetrikus, nincs szabálya, / sem titkos középpontja, külső fala.”⁴

Praktikusan nézve Kutasy kötete tizenkét fejezetben foglalkozik kanonikus és a magyar olvasó számára kevésbé ismert latin-amerikai szerzőkkel képzőművészeti kontextusban, vagy fordítva, miközben gyakoriak az ide-oda kapcsolatok.

³ Gabriel García MÁRQUEZ, „Ábrándok a XXI. századra”, in Gabriel García MARQUEZ, *Nem azért jöttem, hogy beszédet mondjak*, ford. SZÉKÁCS Vera (Budapest: Magvető Kiadó, 2011), 108–109, 109.

⁴ Jorge Luis BORGES, „Labirintus”, ford. IMREH András, in Jorge Luis BORGES, *A homály dicsérete: Költemények*, vál. és szerk. SCHOLZ László (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2000), 140–141, 140.

Utóbbiak nyomán elmondható, hogy az írások sok esetben az esztétikai-irodalmi alapviszony különböző elemei közti átjárhatóság bemutatását, illetve az így előálló határhelyzetek illusztrációját célozzák, soha nem eltávolodva egy koherens, jól megragadható gondolati ívtől. Feltételezhető, hogy a kötet legtöbb, gyakorta előkerülő szerzője, így Abramović, Banksy, Tót Endre, Borges, Bolaño vagy Cortázar hevesen kikérik maguknak, ha életművük vélt vagy valós jelentéseit szegeznék nekik. Sokszor éreztem úgy, igaz, ebben a szerző bevezető gondolatai is erősíthettek, hogy a kötet messzemenően kerüli a jelentéstulajdonítás formuláit, ehelyett asszociációkra, sőt, könyvtári és internetes nyomozásokra, különböző performanszokról és happeningekről szóló dokumentumok megtekintésére ösztönöz. Bevezeti olvasóját a határterületekre, de ezután csak messziről kíséri lépéseit. Meglehető, túlzó a párhuzam, de erre vonatkozhat a kötetet felvezető Pilinszky-móttó felütése is: „Az elhallgatás olykor több a hallgatásnál.”

Régóta tudjuk, érezzük, hogy a sokáig statikusnak hitt állapotok és tapasztalatok örületesen dinamikusak, illetve ilyenek is lehetnek. Amikor Kutasy a kellemetlen befogadói pozíciókról, az átmenetek lelassíthatóságáról, a hiányból lett irodalomról, az objektivitás illúzióiról vagy a menedékként felfogható művészetről ír, jobban mondva számtalan példát sorakoztat fel, hogy egyáltalán elképzelhessük ezeket az izgalmas helyzeteket, úgy jár el, mint az autentikus (tehát argentin) tangótáncosok, akik – Gumbrecht nyomán – a „tangómozgás és a test összeolvadásából származó teljes gyönyör” elérése érdekében nem foglalkoznak a „dalszövegeket melankolikusá tevő szemantikai összetettség megragadásával”.⁵ Azt nem figyelnek a szövegre, illetve, ha lehet, nem is táncolnak szöveges tangódallamra. Azt gondolom, a *Párduc márványlapon* a téma-kidolgozás relációban a lehető legközelebb viheti az olvasót ahhoz, amit jelenléthatásnak hívhatunk.

A határhelyzetek izgalmasak: fantasztikus, mert többértelmű pozíciót jelölnek. Se kint, se bent, miközben kint is, bent is. A kötet legelső példája máris ennyire zavarba ejtő: a Láthatatlant egyszerre feltáró és leplező frigládán található kerubok szárnya közötti rés, a hiány vagy hiátus, ahol Isten megjelenik. A *Közelítések* című felvezetésben ehhez hasonló példák olvashatók, köztük például az élethű képeket festő Zeuxisz és Parrhasiosz versengése, vagy a platóni hagyomány releváns lábjegyzeteként is felfogható argentin lap, a *Revista Oral* esete, amelynek szerkesztőbizottsága a tagok közt, felolvasás során osztotta meg a lapszámok tartalmát. Egy példányt sem hoztak létre a Szóbeli Folyóiratból, hiszen éppen ez volt a lényeg. Miközben a lap egyetlen kapcsolódó írásos dokumentuma, egy illusztrált melléklet mégis tartalmazta a lapalapítók névsorát. Az argentin folyóirat alapítói között megtalálható volt Macedonio Fernández, valamint tanítványa, Jorge Luis Borges, akik aztán egy jól követhető ritmus nyomán tünedeznek fel a kötet írásaiban, hogy végül az utolsó írás két ponton kötődjön vissza a nyitányhoz: az ókori festőcsata ablakait

⁵ Hans Ulrich GUMBRECHT, *A jelenlét előállítása: Amit a jelentés nem közvetít*, ford. PALKÓ Gábor (Budapest: Ráció Kiadó–Historia Litteraria Alapítvány, 2010), 90.

és függőnyeit felidéző, a *Vad nyomozók* című Bolaño-regényben feltűnő képek, illetve Borges kétfejű kígyója nyomán. Így harap bele a *Párduc márványlapon* 236. oldala a tizenharmadikba. Mindez persze kevés, hogy látványosan visszaadhas-sak bármit is a kötet izgalmas ambivalenciájából, amely tehát egyszerre játék, melybe könnyen bekapcsolódhatunk (és nevelhetünk is a végén), és egyszerre labirintus, amelyben könnyen eltévedhetünk.

A kötet kérdésfelvetéseihez vezető, illetve ezeket körbefolyó vizsgálódások hatalmas példatárat, és ezzel kiterjedt elméleti bázist mozgatnak meg, de Kutasy rendkívül ökonomikusan bánik a konkrét szakirodalom bevonásával. Amellett, hogy ez a gördülékenyebb olvashatóságot is nagyban elősegíti, felszabadítja a helyet az utalás-rendszer továbbszövéséhez, az újabb és újabb elágazások létesítéséhez. Az olvasó így könnyen kedvet kaphat ahhoz, hogy a szövegtérből időlegesen kilépve közelebbről is megismerje a csak felvillantott, vagy ritkább esetben hosszán elemzett alkotásokat és szövegeket, amelyek egy részét, legalábbis ami a szépirodalmat illeti, Kutasy Mercédesz jóvoltából olvashatunk magyarul. A gyanútlan, már ha éppen gyanútlan olvasó helyzetét viszont nehezítheti az, és erről a kötet érthetően egy szót sem szól, hogy a barangolások állomásai nem mérhetők fel egykönnyen, és nem olvashatóak el egy szuszra, bármily rövid terjedelműek vagy aprócskák legyenek is. Feltételezhető, hogy Cortázar többször említett *Axolotl* című novellájának radikálisan különböző olvasatai lehetnek, és éppen azért, mert a rendíthetetlennek hitt befogadói pozíció megkérdőjelezése forog kockán. Noha a művészettörténeti allúziók segíthetnek abban, hogyan is értendő-finomítandó például a pozíció fogalma a kötet vagy akár – ha létezik egyáltalán ilyen – az ezredfordulós *egyetemes kultúra* keretei között, senki nem fogja elvégezni az értelmezéssel járó feladatokat az olvasó helyett – ez utóbbira a *Párduc márványlapon* implicit unos-untalan rámutat.

Kutasy könyvének figyelemre méltó képessége, hogy művészettörténeti kontextusba ágyazva mutat be a magyar olvasók számára izgalmas (jószerivel ismeretlen) latin-amerikai szerzőket, miközben a fejezetek főtémáiként szolgáló művészetelméleti és filozófiai kérdések hosszú időre rabul is ejthetik az olvasókat. A *Párduc márványlapon* megjelenésében és terjedelmében egy, a láthatónál és kézbe foghatónál sokkal mélyebb, érzékenyebb és terjedelmesebb kötetet takar. Előnyére válik, hogy külső és belső befogadóival is kíméletesen, felszabadítón bánik, olyan egyedülálló szolidaritást és humánusot sugároz, amelyre nagy szüksége van ezekben az időkben az emberiségnek.